

Editorial:

Desercions, contramoviments i mobilitats forçades a la ciutat contemporània

Editorial:

Desertions, counter-movements and forced mobilities in the Contemporary City

Observatori d'Antropologia del conflicte Urbà (OACU)

Universitat de Barcelona (UB)

Les agitacions característiques de l'actual període de crisi són una bona mostra de les distintes modalitats que prenen avui dia les impugnacions a l'ordre públic, a les normatives que el sustenten i a les autoritats que l'executen. Des d'una manifestació contra les retallades dels drets socials a la pintada d'un grafit apolític; de les insubordinacions davant les execucions hipotecàries a la negativa de pagar l'ús del transport públic; de les simbòliques accions performatives que tenen lloc a l'espai públic, a la defensa a ultrança dels habitatges ocupats; de la *resistència política* davant els desnonaments per part dels veïnats, a la indignació enfront de les batudes d'identificació d'immigrants per part de col·lectius o associacions.

Ara bé, per tal d'identificar-los com a mecanismes destinats a la denúncia d'un ordre concret, ens hi hem d'apropar mitjançant una sèrie de conceptes que sintetitzin els processos d'imposició d'un ordre homogeni i les pràctiques d'impugnació al mateix. Es tracta de posar l'accent en nocions com les *desercions urbanes* de Pere López Sánchez (1993: 12), un concepte que al·ludeix a lluites socials, però també a aquells “comportaments col·lectius que mostrin en comú la negació de l'ordre urbà capitalista”, es a dir, cap a la lògica del control de conductes a l'espai públic en el règim metropolità de les ciutats globals. La generació i conquesta de formes de relació i d'intercanvi paral·leles i combatives davant les condicions de vida a la societat urbana són a la primera línia d'una lluita que enfronta formes de vida i maneres de relacionar-se a la ciutat: l'ocupació d'un habitatge, d'una finca, d'un edifici públic o d'un estament privat, o de carrers i places. Es tracta, en definitiva, de lluites per la supervivència, pel sòl, per l'habitatge, pel menjar, o per possibilitar altres usos del carrer.

D'igual forma, també hi tenen cabuda aquells fenòmens de deserció que tant han incomodat a les ciències socials per la seva manca de discurs: els motins cíclics a les perifèries de les grans ciutats, els aldarulls periòdics immanents a les celebracions esportives, el *copyleft*, el furt quotidià als grans magatzems, l'autonomia alimentària... Tots aquests fenòmens de deserció sovint van acompanyats de mecanismes de *dominació urbana* de la població, que alguns autors

han intentat definir com a “contramoviments” (Maza, Pujades i McDonogh 2002). Analitzant el districte de Ciutat Vella a Barcelona, Gaspar Maza (2005) afirma que tal concepte abasta

tot un seguit de accions urbanístiques, socials, culturals impulsades per l'Ajuntament i recolzades per les entitats afins que té per resultat supplantar i tutelar la no participació del barri. Vistes i analitzades en el seu conjunt constitueixen un moviment d'acció preventiva, d'accions contra possibles moviments per part del propi barri; una reacció contra possibles accions no controlades.

En altres termes, el concepte implica que un moviment oficial i/o semioficial de participació i representació d'escala local es converteixi, a l'hora d'accionar-se, en un moviment contra possibles moviments que sorgeixen “des de dins” del propi barri. Es tracta, en definitiva, d'aquells actes públics que se succeeixen constantment amb l'objectiu d'omplir i dinamitzar espais que les administracions i les autoritats consideren “buits urbans”, es a dir, llocs sense vida social.¹ Potser el més actual exemple de contramoviment sigui la ingent activitat fiscalitzadora municipal a moltes ciutats globals. Aquesta intensifica fins al paroxisme la fiscalització del carrer, convertint aquest, en l'escenari predilecte on s'encarna el conflicte antagonista. Tenim així, exemples de processos institucionals que o bé fomenten o bé frenen i neutralitzen accions impugnadores a l'ordre, individuals o col·lectives, organitzades o no. Trobem exemples concrets en la forma de processos de tematització, patrimonialització i turisticació de l'espai urbà, tots ells sovint acompanyats dels anomenats “processos participatius ciutadans”. Es tracta de processos de legitimació social de les polítiques a aplicar amb un abast pràctic molt relatiu, i que han anat acompanyats freqüentment d'una instrumentalització partidista, que ha dificultat, quan no impedit, una participació social real del veïnat.

De la mateixa manera, una altra eina legitimadora i d'adhesió a l'ordre dominant és la idea d'un *patriotisme de ciutat*, al que tot bon ciutadà ha d'afiliar-se, promocionar i protegir.² Mitjançant retòriques polítiques que desbaraten insistentment el propi concepte d'espai en termes de mera *mercaderia*, es desassossega als seus usuaris en la mesura que les formes de vida d'aquests no es poden ajustar a marcs cada cop més restrictius, normativitzats, homogenis i estratificats. Al mateix temps, es legitimen actuacions higienitzadores i pràctiques de govern que, lluny d'assolir la “participació ciutadana” que abanderaren, l'estrenyen en marcs jurídics fiscalitzadors i punitius d'un caire progressivament més agressiu. Lluny de constituir polítiques de control social dissociades d'allò econòmic, aquestes estratègies fomenten i mantenen actiu tot un conjunt orgànic de dinàmiques de mercantilització de la ciutat, endegats per les autoritats i el Capital: *desvalorització* i *revalorització* del sòl urbà, *privatització*, *gentrificació*, *especulació immobiliària*, *periferialització*, *segregació*... Amb diferents dosis i formes de “violència urbanística” (Graham 2011 [2010]), aquestes processos impliquen una creixent mobilitat involuntària –o la literal deportació– de grans contingents de població des d'espais urbans considerats centrals dins de la ciutat, un fenomen que segueix avui

¹ En Barcelona, l'exemple potser més representatiu de la manera en que la lògica institucional veu i concep l'espai urbà està constituït pel Pla B.U.I.T.S., que curiosament és l'acrònim de “Buits Urbans amb Implicació Territorial i Social” [vegeu: <http://w110.bcn.cat/portal/site/HabitatUrba/>, consultada maig 12, 2013].

² Pels que fa e cas de Barcelona, cf. Bergalli Cozzi (1994).

donant continuïtat a la cèlebre afirmació de J-P. de Gaudemar (1979: 17): “tota estratègia capitalista de mobilitat es una estratègia de mobilitat forçada”.³

A partir d'aquestes premisses teòriques, del 7 al 10 de novembre del 2012, s'han celebrat a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona les *les Jornades Internacionals d'Antropologia del conflicte Urbà*.⁴ Comptant amb un nombre de més de 20 organitzadors que fan part de l'Observatori d'Antropologia del conflicte Urbà (OACU), del Grup de Recerca sobre Exclusió i Control Social (GRECS), i del Grup de Treball Etnografia dels Espais Públics (GTEEP-ICA), el èxit de les jornades ha sigut possible gràcies a la col·laboració i el suport de l'Institut Català d'Antropologia (ICA), de la Universitat de Barcelona (UB) i de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC). Durant 4 dies, aquestes Jornades han estat l'ocasió perquè sociòlegs, geògrafs, historiadors, arquitectes i antropòlegs de prestigi internacional, i estudiants i investigadors de diversos centres de recerca i universitats internacionals poguessin trobar-se per aportar i comparar experiències i estudis. Aquestes Jornades han pretès inventariar i analitzar, a través de diverses aproximacions metodològiques, aquells fenòmens que produeixen, alimenten i desemboquen en els més recents conflictes urbans a la ciutat contemporània. La gran varietat de punts de vista, debats i enfocaments analítics cap al mateix concepte de conflicte, han confluït en la presentació de més de 40 ponències amb un contingut molt rellevant. Entre elles, em decidit seleccionar les més representatives i unir-les en dos dossiers dedicats a les “lluites per la ciutat”.

Giuseppe Aricó i Miquel Fernández obren aquest primer dossier interrogant-se sobre les formes que assumeixen avui dia els conflictes a la ciutat contemporània. Recorrent les principals conceptualitzacions produïdes per les ciències socials sobre la *conflictivitat social*, els autors apel·len a la necessitat d'analitzar el *conflicte* adoptant una perspectiva interdisciplinària i comparativa que centri l'anàlisi dins d'un context urbà local. En tal context, els processos de negociació d'allò urbà – i la seva declinació en l'esfera social, cultural i política – implicaria una espècie de *lluita pel reconeixement* dins d'una més àmplia societat global profundament marcada pels imperatius neoliberals de fer i viure la ciutat. Analitzar el “conflicte urbà” significa, doncs, etnografiar les diferents manifestacions del mateix que es donen en l'espai no només com a mera forma de resistència i oposició en contra del “poder”, sinó sobretot com a emergència, expressió i eina d'allò urbà.

Posant l'accent en la conceptualització lefebvriana de l'espai, Charalampos Tsavdaroglou i Vasiliki Makrygianni analitzen l'estructura urbanística de la metròpolis atenesa intentant tirar llum sobre els aspectes que, a partir de les revoltes del desembre 2008, van preparar l'escenari del conflicte i van facilitar l'extensió territorial de les recents lluites urbanes contra les mesures d'austeritat. Els autors assenyalen com l'espai urbà va poder funcionar com una arena social antagònica, on la vida quotidiana es converteix en el punt focal dels conflictes polítics i socials, creant una plèthora d'espais i pràctiques determinants per al tumult de la més àmplia crisi econòmica.

Stavros Stavrides senyala que durant els recents moviments d'ocupació de les places l'acció col·lectiva sobre l'espai ha propiciat un procés de reinvençió del mateix com *bé comú*, però també com una forma d'organització de pràctiques

³ Amb el terme *mobilitat*, Gaudemar (*op. cit.*) es refereix al desplaçament espacial entre diferents regions integrades a la producció capitalista (mobilitat geogràfica), així com també a la mobilitat sectorial (transferència de mà d'obra d'un sector econòmic a un altre) i a la mobilitat professional o soci-professional (reconversió de la mà d'obra a l'interior d'un mateix sector econòmic).

⁴ Vegeu: <http://www.ub.edu/grecs/congressos/conflicte-urba/>.

compartides. L'autor explora aquest procés urbà de *fer ciutat* en comú i les formes en què el mateix està relacionat als recents moviments d'ocupació, així com als nous tipus de subjectivació política. Per Stravidis els subjectes que duen a terme aquest procés tendeixen a escapar-se a les classificacions dominants de les identitats polítiques i socials, i procuren participar en accions que produeixen espais urbans liminals.

Contra la mera descripció de l'espacialització de les classes ja formades, Marc Morell analitza immillorablement com l'*espacialització* intervé en la lluita que les forma. A partir de la anàlisi dels processos de gentrificació a la Ciutat de Mallorca, l'autor explora la relació de classe que conté la hipòtesi del *diferencial de renda* argumentant que tant la desvalorització com la revalorització de l'entorn urbà subsumeix el treball desenvolupat per diferents col·lectius que són una sola classe, atès que cooperen dins d'una mateixa cadena de producció de valor.

Manuel Delgado reflexiona sobre la funció de el "artivisme" interrogant-se tant sobre les seves implicacions ideològiques com respecte de les pròpies dinàmiques que impugna, en la mesura que no deixa de constituir un complement ideal per a les polítiques de promoció mercantil de les ciutats a partir del seu prestigi com a pols de creativitat i fins i tot d'un cert inconformisme. Tal intuïció acabaria reconeixent les pretensions antagonistes de l'art polític de carrer com un miratge després del qual s'ocultaria un dispositiu de desactivació de l'activisme polític. En definitiva, l'art activista no només apareix acompanyant les lluites urbanes actuals, sinó que en bona mesura les impregna dels seus postulats teòrics i estètics, sobretot en el que fa a la seva voluntat de resignificar l'espai públic.

Apuntant a la creixent reducció del marc legal i el control més estricte i eficient de l'espai públic per les administracions locals, Olga Picún sosté que aquests fenòmens involucren als músics de carrer en el desenvolupament de conflictes diversos. Explorant la naturalesa de tals conflictes a Barcelona, Buenos Aires i Ciutat de Mèxic, l'autora suggereix una reconversió de la realitat social del músic de carrer, associada –entre altres possibilitats– a la mendicitat. A través de la seva capacitat d'agència, el músic no només proposaria estratègies alternatives i no hegemòniques de transmissió de coneixements musicals, promoció, difusió i comercialització de la música, sinó incideix en la construcció d'espais de socialització urbana, on la solidaritat juga un paper significatiu.

Gary W. McDonogh observa com els "barris xinesos" de moltes ciutats –construïts entre conflictes socials locals i globals–, més enllà de representar exemples paradigmàtics de la rehabilitació integral de centres abandonats, posen en evidència la importància del cosmopolitisme, les connexions i la modernitat en l'anàlisi del conflicte. Sobre la base de dades etnogràfiques i històriques d'Europa, les Amèriques, Àfrica i Àsia, l'autor explora com els espais i imaginaris significatius d'aquests barris il·luminen preguntes de dimensió multiescalar sobre moviments socials, conflictes, espai, i agència dins d'històries individuals i comparatives.

En el marc de més àmplies dinàmiques de renovació urbana, Marianne von Lübben analitza les diferents posicions que prenen dos actors col·lectius a partir de la construcció d'un pont que connectarà a dos barris de la ciutat de Còrdova (Argentina). Segons l'autora, aquesta intervenció pública provocaria un conflicte que uneix a ambdós col·lectius, que, malgrat les seves diferents reivindicacions, coincideixen a denunciar la falta d'una real participació veïnal i el protagonisme de la lògica mercantil en la producció de la ciutat. En termes analítics, la construcció d'aquest pont i el conflicte que genera resulten molt significatius per entendre les

dinàmiques que determinen la forma en què es construeix la política urbana i la ciutat.

Finalment, Neiva Vieira da Cunha i Marco Antonio da S. Mello analitzen l'impacte de les polítiques de Seguretat Pública sobre la vida quotidiana de la *favela* Santa Marta en Rio de Janeiro, evidenciant la dimensió dels conflictes generats pels processos de regularització urbanística i per la substitució gradual de pràctiques “informals” d'accés als serveis. Des d'aquesta perspectiva, els autors associen la dimensió de les identitats i de les representacions socials amb el procés més ampli de reestructuració urbana en curs, vinculat a *megaesdeveniments* com la Copa Mundial de Futbol 2014 i els Jocs Olímpics 2016.

Completa aquest dossier una ressenya de José Mansilla del llibre *Fragmentos de Antropología Anarquista* (Graeber 2011), on s'analitza l'intrigant relació entre anarquisme i antropologia. A través d'un minuciós repàs dels orígens del pensament anarquista en l'antropologia, David Graeber adverteix sobre la necessitat de buscar i posar en comú diferents projectes i línies de recerca que, reforçant-se mútuament i mitjançant un fort protagonisme de l'etnografia, constituïssin la base teòrica anarquista. Però la principal aposta d'aquest llibre, ja convertit en referència imprescindible de tota anàlisi sobre els actuals moviments socials, es presenta potser quan el seu autor ens assenyala com podríem aconseguir una veritable societat anarquista al món contemporani.

Un especial agraïment va dirigit a Giuseppe Aricó, Miquel Fernández, José Mansilla, Marco Luca Stanchieri, Marc Morell, Dani Malet, Marc Dalmau i tota la resta de membres de l'Observatori d'Antropologia del conflicte Urbà (OACU), que amb el seu suport han fet possible la publicació d'aquest dossier. Com és habitual, tanquem aquesta introducció agraint sincerament la col·laboració de totes i tots els que amb el vostre suport, els vostres articles, les vostres avaluacions, els vostres suggeriments i la vostra lectura, feu possible l'existència de la revista i us continuem animant a participar en aquest espai obert de debat de l'Antropologia a Catalunya.

Bibliografia

BERGALLI COZZI, V. (1994) “Escenas Metropolitanas”, en *Papers. Revista de Sociologia*, 43, pp. 33-40, [<http://ddd.uab.es/record/52487?ln=en>, consultada setembre 18, 2013].

GAUDEMAR (De); J. P. (1979) *Movilización del trabajo y acumulación del capital*, México: Ediciones Era.

GRAHAM, S. (2011 [2010]) *Cities under Siege: The New Military Urbanism*, London-New York: Verso.

LÓPEZ SÁNCHEZ, P. (1993) *Un Verano con mil julios y otras estaciones. Barcelona: de la Reforma Interior a la Revolución de Julio de 1909*, Madrid: Siglo XXI.

MAZA, G. (2005) “Participación Urbana”, en *Idensitat* CLF/BCN 01-02, [<http://www.dosislas.org/ciudades/voces/participacionurbana.html>, consultada novembre 27, 2013].

MAZA, G.; MCDONOGH, G. W.; PUJADAS, J. J. (2002) “Barcelona, ciutat oberta. Transformacions urbanes, participació ciutadana i cultures de control al barri del Raval”, en *Etnologia. Revista d'Etnologia de Catalunya*, nº 21, pp. 114-131.